

nými skupinami našej spoločnosti. Tento proces predstavuje rozhodujúci predpoklad úspešnosti zabezpečovania nevyčerateľného rezervového zdroja reprodukcie socialistickej inteligencie tak v súčasnosti, ako aj v budúcnosti.

Tomuto procesu nie sú však adekvátne nástroje *sociologickej analýzy*, čo značne znehodnocuje možnosti jej prínosu pre vedecké riadenie závažných sociálnych procesov.

Ladislav Macháček

## Literatúra

- Filippov, F. R.: *Všeobščeje sredneje obrazovanie v SSSR*. Moskva, MysI 1976.
- Freiová, E. — Munk, J.: *Zvláštnosti socializace studující mládeže*. Sociológia 1976, č. 5.
- Franěk, R.: *K otázce formování socioprofesionálního profilu studentů a absolventů vysokých škol technických*. Acta polytechnica 5, 1975, č. 4.
- Holda, D. — Čermáková, Z.: *Společenské vědomí mládeže a jeho sociologická analýza*. Sociologický časopis 1982, č. 2.
- Charvát, F.: *Sociální struktura socialistické společnosti a její vývoj v Československu*. Praha, Academia 1980.
- Kirch, A. V. — Veerman, R. N.: *Socialnyje istočniki formirovanija osnovnyh grupp specialistov v Estonskoj SSR*. In: *Vyššaja škola i socialnaja struktura razvitogo socialističeskogo obščestva*. Riga, Zinatne 1981.
- Kenkman, P.: *Ob opredeleniji indikatorov izučeniye socialnoj struktury na osnove statističeskich materialov*. Problemy molodeži 1976, č. 5.
- Kvitkina, L. G.: *Naučnoje tvorčestvo studentov*. Moskva, Izd. MGU 1982.
- Macháček, L.: *K špecifičnosti sociálno-profesionálnej orientácii mládeže*. Sociológia 1980, č. 6.
- Macháček, L.: *SZM a mládež v etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti*. Bratislava, Smena 1981.
- Macháček, L.: *Sociálno-profesionálna orientácia mládeže a rodina*. Sociologický časopis 1982, č. 2.
- Meier, A.: *Uloha socialistické výchovně vzdělávací soustavy při reprodukci a změnách sociální struktury*. Sociologický časopis 1982, č. 1.
- Roško, R.: *Z výskumu absolventov robotnických prípraviek*. Sociológia 1975, č. 4.
- Rutkevič, M. N. — Filippov, F. R.: *Vyššaja škola kak faktor izmenenij socialnoj struktury razvitogo socialističeskogo obščestva*. Moskva, Nauka 1978.
- Titma, M.: *Standardizacija peremennych po issledovaniji socialnogo položenija*. Problemy molodeži 1977, č. 10.

## Hlavní rysy vývoje hnutí brigád socialistické práce v Československu

Zásadní změna, kterou vnesla socialistická revoluce do postavení pracujících mas, objektivně vytváří nové možnosti uplatnění jejich tvůrčí iniciativy. Jednu z forem projevu této iniciativy představuje socialistické soutěžení, zaměřené na intenzifikaci a zkvalitňování výroby, na zdokonalování socialistických společenských vztahů, na zvyšování kulturní a duchovní úrovně pracujících, tedy na celkový růst efektivnosti veškeré společenské práce.

Prvek soutěživosti existuje v každé společné činnosti lidí, kdy společenský kontakt motivuje k soutěžení a povzbuzuje ke zvyšování výkonnosti jednotlivců. S projevem soutěžení se setkáváme v různých společensko-ekonomických formacích. Každá společensko-ekonomická formace determinuje svými vnitřními vztahy podstatu a cíle soutěžení a zároveň vytváří specifické formy soutěžení.

V kapitalismu, který představuje nejvyšší formu rozvoje společenské výroby v podmínkách soukromého vlastnictví výrobních prostředků, se soutěžení projevuje jako konkurence, jež je vyvolána základní snahou kapitalistického výrobního způsobu dosahovat co nejvyššího zisku cestou vykořisťování námezdní pracovní síly.

Kapitalistická konkurence, jejímž výsledkem je vždy získání určité výhody na úkor ostatních, nachází odraz ve všech vrstvách společnosti, vytváří deformovaný projev soutěžení, vnáší do tvůrčí aktivity člověka antihumánní prvky a vzbuzuje v něm negativní vlastnosti, což představuje vážnou překážku v upevňování proletářské solidarity.

Likvidace soukromého vlastnictví výrobních prostředků znamená zároveň i zánik antagonistických rozporů ve společnosti. Soulad mezi společenským charakterem výrobních sil a výrobních vztahů objektivně znemožňuje existenci kapitalistické kon-

kurence. Z námezdních dělníků se stávají svobodní výrobci, jejichž individuální zájmy jsou v souladu se zájmy celospolečenskými. Soutěžení nabývá kvalitativně jiné podoby. „Socialismus nejen nepodvazuje soutěžení nýbrž naopak, poprvé umožňuje rozvinout je opravdu široce, opravdu v *masovém* rozsahu, přitáhnout skutečně většinu pracujících k takové činnosti, v níž mohou ukázat, co dovedou, v níž mohou rozvinout své schopnosti a v níž se mohou projevit talenty, kterých je v lidu obrovské množství a které kapitalismus deptal, ubíjel a rdousil po tisících a miliónech“ [Lenin 1958: 391].

Za socialismu má soutěžení různé formy. Jejich společným ekonomickým cílem je zvyšovat společenskou efektivnost výroby, produktivitu práce, zkvalitňovat systém její organizace. Různé formy soutěžení jsou zaměřeny nejen na zvyšování množství vyrobené produkce, ale i na její co možná nejlepší kvalitu s minimalizací nákladů. Socialistické soutěžení rovněž přispívá ke zvyšování podílů pracujících na řízení, stimuluje jejich morální vlastnosti, nutí je zvyšovat si všeobecné vzdělání i odbornou kvalifikaci.

Mezi jednotlivými formami socialistického soutěžení zaujímá zvláštní postavení hnutí brigád socialistické práce (1), které představuje dosud nejvyšší formu socialistického soutěžení. Toto hnutí vzniklo uvnitř nejpokrokovější a nejrevolučnější části pracujících, dělnické třídy, jako výraz její uvědomělosti, iniciativy a aktivity při budování nové společnosti. Brigády, v nichž dělníci navázali na tradice údernického hnutí předválečných a válečných let, poprvé vznikaly v SSSR v souvislosti s úkoly budování materiální základny rozvinutého socialismu. Aktivita sovětských pracujících, jejich opravdový zájem o rozvoj socialistické vlasti, se mocně projevila v novém vlasteneckém hnutí – soutěžení o titul brigáda komunistické práce. Poprvé byla soutěž o tento titul zorganizována mezi pracujícími v depu Moskevského seřazovacího nádraží v roce 1958. Komsomolsko-mládežnický kolektiv dílny na opravy motorových lokomotiv přijal závazky – pracovat, učit se a žít komunisticky. Závazky tohoto kolektivu nezahrnovaly pouze pracovní oblast, to znamená dobře plnit pracovní povinnosti a zvyšovat produktivitu práce. Byly v nich vysloveny i požadavky na vysokou kulturní úroveň pracujících, na vysokou úroveň všeobecného i odborného vzdělání.

Hnutí brigád komunistické práce se postupně rozšiřovalo a nabylo celonárodního charakteru. Stalo se výrazem těsného sepětí mezi řešením úkolů výstavby komunismu a výchovou nového socialistického člověka.

V Československu se soutěžení pracujících jako projev budovatelského úsilí začalo rozvíjet po porážce fašismu v roce 1945, kdy pracující usilovali o obnovu válkou zničeného národního hospodářství. Vzniklo údernické hnutí jako výraz vzájemného soutěžení jednotlivců a kolektivů. V létě 1945 mezi sebou začaly soutěžit již první závody (vyzyvatel Poldina huť Kladno). Soutěžení se rozrůstalo, (například Národní soutěž měla několik kol).

Revoluční události roku 1948 podnítily pracující, zejména dělníky k široké iniciativě. Akcemi, jako například 30 miliónů pracovních hodin republiky (iniciativa směřující k předčasnému splnění dvouletého plánu), hnutí nadplánů, Národní směna vítězství dne 21. března 1948, vyjadřovala dělnická třída svoji podporu politice komunistické strany v boji za uskutečnění ideálů socialismu v Československu. K iniciativě pracujících se připojili též rolníci a mládež.

Další rozvoj soutěžení byl spojen s plněním pětiletého plánu výstavby a přestavby národního hospodářství. Byly přijímány stachanovské metody práce a využívány zkušenosti sovětských novátorů.

V následujícím období začaly i u nás vznikat brigády socialistické práce. První takováto brigáda byla ustavena na dole Nosek v Tuchlovicích v prosinci 1958. Kolektivy havířů se rozhodly překonat dosavadní podmínky vnitrozávodního soutěžení, zaměřeného především na plnění pracovních povinností, a řešit všechny problémy uvnitř kolektivu, dbát o to, aby si každý člen zvyšoval nejen odborné, ale i politické znalosti, a aby byl svou uvědomělostí příkladem ostatním. Soutěžící přijali za své heslo: „Socialisticky pracovat, socialisticky žít“, vyjadřující snahu o komplexní pojetí způsobu života a práce.

K hnutím se postupně začaly hlásit další kolektivy pracujících. Široký rozvoj této aktivity si po určité době vynutil vydání závazných norem, jimiž se mají brigády řídit. Předsednictvo ÚRO vydalo proto v lednu 1959 *Hlavní zásady pro rozvoj BSP*, z nichž nejdůležitější byly:

- Titul brigáda socialistické práce lze získat soutěžením. Předpokladem je, že kolektiv uzavře socialistický závazek, který bude rovnoměrně plnit. Brigády nesoutěží mezi sebou, každá usiluje o co nejlepší plnění svého závazku a svoje zkušenosti rozšiřuje na všechny pracující svého závodu.

- Závazek musí být zaměřen na dosažení efektivnosti výroby, na zvýšení politického uvědomění a upevňování socialistické morálky uvnitř kolektivu.
- Kolektiv se bude snažit zvyšovat produktivitu práce, zavádět novou, progresivní techniku a technologii do výroby. Bude využívat zlepšovacích návrhů, upevňovat pracovní disciplínu a dodržovat normy bezpečnosti práce.
- Každý člen kolektivu si bude zvyšovat podle potřeby kolektivu svoji kvalifikaci.
- Závazek bude též zaměřen na růst politické uvědomělosti jednotlivých členů, na upevňování soudružských vztahů uvnitř kolektivu. V závazku bude třeba též zakotvit formy předávání zkušeností ostatním pracujícím.

Hlavní zásady dále vymezovaly, kdo a za jakých okolností může udělit kolektivu titul brigáda socialistické práce.

Hnutí brigád socialistické práce získalo širokou popularitu a mělo masový charakter. Do roku 1961 se do soutěže o titul BSP zapojilo zhruba 40 tisíc kolektivů s více než 300 tisíci členů, z nichž 2500 kolektivů bylo v té době již nositelem čestného názvu *Brigáda socialistické práce*.

V květnu 1961 přijalo předsednictvo ÚRO usnesení, jímž bylo hnutí brigád socialistické práce rozšířeno na dílny a provozy, a byl zřízen čestný titul průkopník socialistické práce pro jednotlivce. Za další tři roky se hnutí rozšířilo na celé závody a podniky.<sup>(1)</sup>

V roce 1964, kdy se sešla II. celostátní konference brigád socialistické práce, bylo do hnutí zapojeno téměř 90 tisíc kolektivů, z nichž třetina měla právo užívat titul *Brigáda socialistické práce*.

Velký početní rozmach byl provázen určitými negativními rysy, zejména formalismem a stagnací v činnosti brigád. Na II. celostátní konferenci brigád byly tyto otázky řešeny, a byly hledány cesty k nápravě. Byly kritizovány zejména odpovědné odborové orgány, které nedůsledně uplatňovaly své vlastní zásady. Na základě kritiky byla přijata opatření k rozvoji iniciativy, v nichž byl kladen důraz na činnost odborů v závodech a byly na ně přeneseny pravomoci dosud soustředěné ve vyšších orgánech. Tato opatření nepřinesla výrazné zlepšení situace. V červnu 1967 proto došlo k úpravám, podle nichž je titul BSP propůjčován kolektivu pouze na jeden rok. Po roce je činnost brigády zhodnocena a závodní výbory ROH rozhodnou, zda čestný titul brigádě přísluší i nadále.

V šedesátých letech, v souvislosti s krizovým vývojem ve straně a společnosti, byla podceněna iniciativa pracujících. Tento fakt měl výrazný vliv na činnost brigád socialistické práce. Většina jich přestala existovat. Některé pokračovaly v práci i v tomto období, byly však uzavřeny do sebe a neměly velký vliv na dění v závodech.

Po stagnaci v letech 1968–1969 rozvinuly brigády počátkem sedmdesátých let znovu svoji činnost. Jednak byly obnoveny v továrnách a institucích, kde měly již svoji tradici, jednak vznikaly nové v podnicích, kde dříve neexistovaly. Hnutí se rozvíjelo v nových podmínkách a současně navázalo na dobré zkušenosti z minulosti. Tato situace vyžadovala úpravu závazných norem. Proto byly v roce 1971 vydány nové *Zásady pro činnost brigád, průkopníků, dílen provozů a podniků socialistické práce*.

XIV. sjezd KSČ zhodnotil vývoj výstavby socialismu v ČSSR a vytyčil generální linii budování rozvinuté socialistické společnosti. Vsoce ocenil pracovní iniciativu dělníků, družstevních rolníků a inteligence jako výraz podpory úsilí strany o vyřešení tehdejší složité politické, ekonomické a ideologické situace. Masové zapojování do hnutí brigád socialistické práce bylo významnou součástí této iniciativy. Jestliže v roce 1970 bylo do hnutí zapojeno více než 33 tisíc kolektivů, z toho více než 19 tisíc kolektivů bylo nositeli čestného názvu *Brigáda socialistické práce*, v roce 1975 bylo do soutěže zapojeno již více než 148 tisíc kolektivů, z nichž bylo 62 tisíc nositeli čestného názvu. Rozvoj hnutí BSP pokračoval i v následujících letech a v roce 1981 měly BSP v Československu celkem 2 825 161 členů, kteří pracovali v 208 308 kolektivech.

Náročné úkoly budování rozvinuté socialistické společnosti při realizaci hospodářského a sociálního programu 7. pětiletky vytyčil XVI. sjezd KSČ. V podmínkách intenzifikace československého národního hospodářství byl přijat v červenci 1981 dokument: *Zásady vlády ČSSR a ÚRO pro rozvoj, kontrolu, hodnocení a oceňování hnutí brigád socialistické práce*, který směřuje ke zdokonalení činnosti brigád socialistické práce. „V zásadách se ponechává vše, co se osvědčilo. Nově se konkréti-

(1) Hnutí brigád socialistické práce je analogické s hnutím brigád komunistické práce v Sovětském svazu.

zuji úkoly, které vyplývají pro hnutí brigád a pro orgány a organizace, které řídí a organizují jeho rozvoj ze závěrů XVI. sjezdu KSČ, ze Souboru opatření ke zdokonalení řízení tak, aby hnutí BSP výrazněji plnilo své revoluční poslání“ [1981: 16].

Kolektivy BSP se musí orientovat nejen na plnění pracovních povinností, ale i na zvyšování produktivity práce, na práci efektivní a kvalitní. Musí zavádět pokrokové, novátorské metody práce, využívat nejnovější poznatky vědy i zlepšovací a racionalizační návrhy a vynálezy, plně využívat všechny svěřené stroje a mechanismy. Uvnitř kolektivu mají členové důsledně uplatňovat socialistický princip „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“, být příkladem v práci ostatním, netrpět narušováním pracovní kázně a disciplíny, plně využívat pracovní dobu, podílet se na zprogresívňování výkonových norem a norem spotřeby materiálu.

Každý člen brigády musí pomáhat při zlepšování pracovního prostředí, zejména dbát kultury a hygieny práce. BSP se jako celek aktivně účastní veřejného života. Kolektiv vede své členy k prohlubování znalostí politiky KSČ, k tomu, aby se aktivně podíleli na její realizaci, podněcuje u členů politickou angažovanost nejen na pracovišti, ale i mimo ně.

BSP vychovává svoje členy, formuje u nich základní hodnoty a rysy socialistického člověka. Pozornost je třeba věnovat výchově nového pokolení dělnické třídy. Uvnitř kolektivu je třeba vytvářet atmosféru tvůrčí soudružské spolupráce a porozumění. Brigáda pomáhá svým členům řešit obtížné životní problémy. Bojuje proti negativním jevům ve společnosti; nezodpovědnosti, úplatkářství a příživnictví. Členové brigád si soustavně rozšiřují politické znalosti v různých formách školení a politického vzdělávání, účastní se jak pasívně, tak i aktivně různých politických a veřejně prospěšných akcí.

Každý člen BSP je povinen zvyšovat si odbornou kvalifikaci (tak, aby odpovídala jím vykonávané práci, ale také, aby zvládl více profesí) i všeobecnou vzdělanostní úroveň. Součástí socialistického způsobu života, který se snaží BSP naplňovat, je též zájem o kulturu a umění, péče o dobrou fyzickou a duševní kondici členů.

Brigády socialistické práce podporují upevňování přátelství se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi, bojují za mír a práva pracujících na celém světě.

Dosavadní zkušenosti a praxe prokázaly, že BSP mají rysy skutečně socialistického kolektivu, který je schopen spojovat individuální zájmy jednotlivců se zájmy celospolečenskými v konkrétní práci a při výchově lidí. Zároveň se potvrdilo, že v této fázi vývoje společnosti, po odstranění třídních antagonismů, které s sebou nese soukromé vlastnictví výrobních prostředků, se může ve společnosti princip kolektivismu plně uplatnit.

Pro rozvinutý socialismus je charakteristický celistvý systém různotvárných kolektivů, které odpovídají konkrétním druhům činnosti. Základní místo v tomto systému patří pracovním kolektivům, které působí v oblasti pro společnost nejdůležitější, v oblasti práce. Právě jejich prostřednictvím se převážná většina práce-schopného obyvatelstva zapojuje do procesu společenské práce a v tomto procesu do pracovních, sociálně ekonomických a jiných vzájemných vztahů celé společnosti.

Zkoumání problematiky organizovaných forem iniciativy pracujících bylo součástí sociologického výzkumu *Dělnická třída v průmyslových závodech*, který se zaměřil na zkoumání kolektivů dělníků tří průmyslových závodů. Nejmasovější organizovanou formou iniciativy pracujících bylo hnutí brigád socialistické práce, na které se proto výzkum podrobněji soustředil. Ve zkoumaném souboru bylo 50 % členů BSP. Hnutí BSP bylo respondenty hodnoceno z těchto hledisek: podle významu pro rozvoj národního hospodářství, podle jeho přínosu k uspokojení a radosti z práce, ke zlepšování vztahů mezi lidmi a upevňování kolektivu, k dosažení vyšších odměn a jiných výhod.

Informace získané výzkumem ukazují, že členové BSP hodnotí hnutí pozitivněji, a to především z hlediska jeho přínosu k upevnění kolektivu, a ke zlepšování vztahů mezi lidmi (ve výzkumu 60 % kladných odpovědí). V souvislosti s hodnocením přínosu BSP k vyššímu uspokojení z práce a přínosu k rozvoji národního hospodářství se objevují názory rozpornější. Dělníci nezapojení do hnutí BSP pak někdy považují hnutí BSP za prostředek získávání vyšších odměn a dalších výhod.

Tyto výsledky svědčí o nutnosti neustálého zkvalitňování činnosti brigád a výchovy dělníků ke správnému chápání jejich místa a významu v socialistickém výrobním procesu. Hnutí brigád socialistické práce představuje správnou a životaschopnou formu iniciativy pracujících, nutnou i v další etapě budování rozvinutého socialismu, kdy dojde k dalšímu posílení postavení pracovního kolektivu ve společnosti. Jak zdůraznil ve svém vystoupení na X. všeodborovém sjezdu generální tajemník ÚV

KSC s. Husák, „má socialistické soutěžení právě v současné době mimořádný ekonomický, ale i politický a morální význam“ [Rudé právo 1982].

Naděžda Kravarová

## Literatura

*Dělnická třída v průmyslových závodech.* Praha, ÚFS ČSAV 1980.

Himal, J. a kol.: *Nositelé revolučních tradic.* Praha, Práce 1979.

Huláková, M.: *O socialistické práci a socialistickém životě.* Nová mysl 1964, č. 4.

Huláková, M.: *Technika a kulturní revoluce v Brigádách socialistické práce.* Nová mysl 1961, č. 3.

Jašík, L.: *Revoluční poslání BSP.* Život strany 1981, č. 21.

Kadlecová, M.: *Zálohy brigád socialistické práce.* Praha, Práce 1980.

Krumpl, J.: *Aktuální problémy hnutí za socialistický vztah k práci.* Odborář 1966, č. 18.

Krumpl, J.: *Brigády socialistické práce.* Praha, Práce 1973.

Krumpl, J.: *Co je to brigáda socialistické práce.* Odborář 1966, č. 5.

Krumpl, J. — Motl, J.: *Sociologický průzkum.* Praha, ÚRO EO 1976.

Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 26. Praha, SNPL 1956.

*Projev soudruha G. Husáka na X. všeodborovém sjezdu.* Rudé právo 1982, 16. IV.

Provazník, J. — Vlasák, F.: *Socialistické soutěžení v ČSSR.* Praha, Práce 1960.

Rudé právo 1982, 16. IV.

*Zásady vlády ČSSR a ÚRO pro rozvoj, kontrolu, hodnocení a oceňování hnutí brigád socialistické práce.* Zpravodaj ROH 1981, č. 5.

## Z činnosti problémových komisí mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí

Ve dnech od 22. do 25. června 1982 se v Praze souběžně uskutečnilo zasedání pracovní skupiny *Tendence a perspektivy rozvoje dělnické třídy* 5. problémové komise mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí *Dělnická třída ve světovém revolučním procesu* a zasedání pracovní skupiny *Vzdělání a sociální mobilita* 3. problémové komise mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí *Evoluce sociální struktury socialistické společnosti. Sociální plánování a prognózování*.

Na obou zasedáních byly v souladu s předchozími koordinačními dohodami projednávány aktuální politicko-ideologické souvislosti a otevřené teoreticko-metodologické otázky sociologického zkoumání dělnické třídy v sociální struktuře socialistické společnosti, z nichž některé jsou též tématem tohoto čísla Sociologického časopisu.

Zasedání pracovní skupiny *Tendence a perspektivy rozvoje dělnické třídy* se zúčastnili:

za BLR — V. Ivanov, Sofijská univerzita

za MLR — F. Kovacs, Maďarská akademie věd, S. Benedek, Ústav dělnického hnutí při ÚV MSDS,

za NDR — W. Morgenstern, Akademie společenských věd, Berlin, Ústav mezinárodního dělnického hnutí,

za SSSR — L. A. Gordon, Ústav mezinárodního dělnického hnutí AV SSSR, Moskva,

za ČSSR — M. Huláková, J. Vlácil, J. Večerník, J. Hartl, J. Masnerová, V. Kuchařová, J. Šanderová, N. Kravarová, Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV.

Zasedání pracovní skupiny *Vzdělání a sociální mobilita* se zúčastnili:

za BLR — M. Stefanov, K. Gospodinov, Ústav vědeckých výzkumů mládeže, Sofia,

za NDR — M. Nickel, Akademie pedagogických věd, Berlin,

za PLR — Z. Sufin, Ústav filozofie a sociologie PAV, Varšava

za SSSR — F. R. Filippov, G. A. Slesarev, V. Malova, J. D. Igitchanjan, Ústav sociologických výzkumů AV SSSR, Moskva,

za ČSSR — A. Matějovský, Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, D. Holda, J. Munk, Ústav marxismu-leninismu University Karlovy, B. Bodnářová, L. Macháček, F. Tašký, Ústav pro filozofii a sociologii SAV.

Jednání obou pracovních skupin bylo zahájeno společnou vědeckou konferencí *Dělnická třída a vzdělání v socialistické společnosti* uspořádanou Ústavem pro filozofii a sociologii ČSAV a Ústavem marxismu-leninismu University Karlovy.